

11. Оскерко, В. В. Выбор личности в пограничной ситуации на примере жизни и творчества Василя Быкова / В. В. Оскерко, Л. И. Петровичева // Człowiek i ego decyzje / pod red. K. A. Kłosiński, A. Biela ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. — Lublin : Wydawnictwo KUL, 2009. — S. 445–452.

Бармоціна А. В. (Мінск)

ТЭНДЭНЦЫІ РАЗВІЦЦА БЕЛАРУСКАЙ ГІСТАРЫЧНАЙ ДРАМЫ Ё КАНЦЫ XX – ПАЧАТКУ XXI СТСТ.

У беларускай гістарычнай драме канца XX – пачатку XXI стст. найбольш тыпічнай і прадуктыўнай мадэллю тэкстабудовы з’яўляецца рымейк.

Менавіта ў рымейку адбываецца дэканструкцыя класічных твораў, пераасмысленне і трансфармацыя першакрыніц на ўзроўні жанру, сюжэта, праблематыкі, герояў, ідэі. Найбольш характэрныя для беларускай гістарычнай драмы такія тыпы рымейкаў, як рымейк-матыў, рымейк-кантамінацыя, рымейк-сіквел, рымейк-пародыя, рымейк-рэпрадукцыя. У п’есах Р.Баравіковай, С.Кавалёва, А.Дударова, І. Чыгрынава, А. Петрашкевіча інтэркантэкстуальная мадыфікацыя класічнай літаратуры кардынальна відазмяняе яе паэтыку: у ёй замацоўваюцца новыя тыпы персанажаў, жанравы эклетызм, мадыфіцыруюцца тып канфлікта, сюжэт.

Інтэртэкстуальнымі гістарычнымі п’есамі з’яўляюцца такія драмы, як “Гора і слава (Русь Кіеўская)” А. Петрашкевіча, “Звон – не малітва” І. Чыгрынава, “Палачанка” А.Дударова. Выкарыстоўваючы гістарычныя хронікі, беларускія драматургі па-рознаму інтэрпрэтуюць гісторыю ўзаемаадносін полацкай княгіні Рагнеды і наўгародскага князя Уладзіміра. Заўважым, што названыя аўтары бяруць з гісторыка-літаратурных матэрыялаў некаторыя факты з мэтай актуалізаваць сэнс, адзначыць непарыўнасць часоў, раскрыць тыя праблемы, якія зноў сталі актуальнымі ў цяперашнім сусвеце.

Развіваецца і той напрамак драматургіі, пры якім антываенны пафас твора вынікае з традыцыйнай драматызацыі ваенных рэалій. Прыклад – п’есы А.Дударова “Радавыя”, А.Кудраўцава “Іван” (“Іван і Мадонна”), Г.Марчука “Пеўчыя сорак першага года”.

У драматургічным і тэатральным працэсах адбываюцца становячыя зрухі, якія сведчаць пра добрую перспектыву беларускай п’есы. Узрастае цікавасць аўтараў да гісторыі, якая ўзнаўляецца ў шчыльных стасунках з сучаснымі рэаліямі... У развіцці драмы назіраецца тэндэнцыя да інтэлектуалізацыі, праблемнасці, сацыяльнай вастрэні і мастацкага эксперымента. Таму, як адзначае Т. Ратабыльская, “сучасная

герменеўтыкай, драматургі не ствараюць канцэптуальную гістарычную драматургію, для іх гісторыя – гэта не столькі жыццёвая плынь мінуўшчыны, колькі крыніца сюжэтаўтварэння і фантазіі” [15, с.26].

Драматургія спакваля пераадольвае крызіс, звязаны з запаволенай рэакцыяй творцаў на новыя праявы ў “постсавецкім” грамадстве. У эпоху “выбуху камунікацый”, стварэння віртуальнай рэчаіснасці, дэмаграфічных зрухаў і экалагічных катастроф жыццё чалавека істотна мяняецца, і гэта пісьменнікі не могуць не заўважаць. Але і ў гэтых умовах чалавек па-ранейшаму імкнецца да простых і адвечных ідэалаў: дабраты, хараства, кахання, міру, сямейнага шчасця... Знайсці і паказаць магчымасці маральнага прагрэсу – адна з галоўных задач сучаснага мастацтва. Беларуская драматургія мае трывалы досвед такога этычнага пошуку, ёй стае і творчых сіл, каб працягнуць яго.

Сучасная тэатральная публіка з задавальненнем глядзіць пастаноўкі беларускіх драматургаў канца ХХ стагоддзя. Асаблівым поспехам карыстаюцца творы на гістарычную тэматыку, меладрамы канца ХХ стагоддзя (найперш творы А.Дударова, Р.Баравіковай).

Творы А. Дударова “Купала”, “Палачанка”, “Чорная панна Нясвіжа” адлюстроўваюць рух мастака ад наслідавання асноўных прынцыпаў шэкспіраўскага пісьма ў хроніках (хуткая змена месца дзеяння, умоўнасць дэкарацый, канцэнтрацыя мастацкага часу, што дазваляе зблізіць асобныя гістарычныя падзеі і дасягнуць большага адзінства драматычнага дзеяння) [7, с. 8] да выкарыстання новарамантычных традыцый творчасці Я. Купалы, У.Караткевіча, якія спрыяюць паглыбленаму аналізу псіхалогіі герояў. Але эгацэнтрызм дудароўскіх вобразаў адрознівае іх ад герояў У.Караткевіча, сутнасць якіх вымяраецца еднасцю з народам.

Кампазіцыйныя асаблівасці п’ес беларускага аўтара маюць вытокі ў творчасці аўтараў “новай драмы” пачатку мінулага стагоддзя (п’есы Г. Ібсена, А.П.Чэхава, Ф. Аляхновіча, С.Пшэбышэўскага): “тэндэнцыю да сінтэзу мастацкіх прыёмаў рэалізму і сімвалізму пры захаванні выразнай сімвалісцкай дамінанты” [11, с.17], што найбольш адпавядала новай культурнай сітуацыі, якая характарызавалася сцвярджалым, аптымістычным пафасам будаўніцтва новага жыцця. Як адзначае даследчыца Казлоўская, “рэцэпцыя некласічнай паэтыкі беларускай літаратурай адбывалася найперш праз засваенне крызіснай канцэпцыі героя” [10, с.15].

Гісторыя жыцця персанажаў стваралася праз выкарыстанне аўтарамі аналітычнай кампазіцыі: рэдукцыі сцэнічнага дзеяння да моманту катастрофы і пашырэнні пазадзейнаснага плану твору праз выкарыстанне мастацкіх прыёмаў эпасу (рэтраспекцыя, адкрыты фінал) і

лірыкі (музычнасць, асацыятыўнасць, паўзы, паўтор настроёвых лейтматываў). На думку Команавай Т., “віртуалізацыя гісторыі становіцца адной з важных адметнасцей гістарычнага спектакля канца ХХ стагоддз увогуле” [12, с. 109].

Увядзенне падтэксту трансфармавала драматургічнае дзеянне ў двухузроўневую структуру: паверхневы ўзровень утварала знешняе дзеянне – быт персанажаў; глыбінны – свет іх унутраных перажыванняў, быццё. На фоне знешняй беспадзейнасці, статуарнасці дзеяння менавіта падтэкст становіўся спосабам рэалізацыі напружанага ўнутранага дзеяння ў п’есе, сродкам псіхалагічнай характарыстыкі персанажаў [15, 7].

Хранатоп драматургіі А. Дударова вызначаецца асаблівасцямі, якія склаліся пад уплывам эпохі, літаратурных традыцый і мастацка-светапоглядных арыенціраў пісьменніка: ён будзе свае творы на “біблейскім”, хрысціянскім хранатопе, “на законе чалавечага сумлення”. У творах сучаснага беларускага драматурга, у адрозненні ад папярэднікаў, з’яўляецца ўяўная мастацкая прастора, а час як бы спрошчваецца, становіцца адналінейным, хранікальным, адбываецца “сінергія перахода прасторава-пластычнай сістэмы ў хранатоп гледача” [13, с. 196].

Жанчынамі-творцамі ў беларускай гістарычнай драме выступаюць В.Коўтун, Р. Баравікова, Л. Рублеўская. Асаблівасць жаночага бачання гісторыі адлюстроўваецца ў тым, што знешне захоўваючы гістарычны сюжэт, жанчыны-драматургі пераносяць яго ў іншую прастору: палітыка і ўлада іграюць ў творах другасную ролю. На першым месцы – рамантычная гісторыя кахання. Жаночыя вобразы ўвасабляюць драму няспраўджанага мацярынства, аховы дзяцінства.

У беларускую літаратуру прыходзіць новая генерацыя аўтараў С.Кавалёў “Легенда пра Машэку” і М.Клімковіч “Нагавіцы Святога Георгія”.

Цікавасць да адвечных маральных, духоўных каштоўнасцей можна лічыць новай, недастаткова праяўленай, але выразнай тэндэнцыяй, якая, думаецца, абумовіць далейшае развіццё беларускай гістарычнай драматургіі і ўсяго пісьменства ўвогуле.

Важнасць стварэння канону гістарычнай драмы ў нацыянальным пісьменстве абумовіла звяртанне пісьменнікаў як да традыцый класічнай сусветнай драматургіі (маналітная канцэпцыя героя, рэпертуарныя характары, прырытэт сітуацыі над характарам, знешні традыцыйны канфлікт, закрытая драматургічная форма – адзінства часу, месца і дзеяння, непарушнасць міжжанравых межаў), так і да айчынай класікі (індывідуалізацыя, нацыяналізацыя і міфалагізацыя гістарычнага шляху

беларускай гісторыі, выкарыстанне прыему праспекцыі і рэтраспекцыі, “інтэртэкстуальных гістарычных сюжэтаў і тэм” [18, с. 5]), але ў вялікай ступені для беларускай драмы характэрна і наватарства.

Наватарства беларускай гістарычнай драмы параўнальна з класічным канонам характарызуецца:

-рэдукцыяй знешняга, аб’ектыўнага дзеяння, выцясненне яго ўнутраным, суб’ектыўным;

-заменай аб’ектыўнага канфлікту невырашальна субстантыўным канфліктам;

- замена закрытай драматычнай структуры адкрытай;

- адмаўленне схемы герой/антыгерой;

- увядзенне падтэкставых і надтэкставых плыняў дзеяння;

- трансфармацыя традыцыйных жанравых канонаў;

- эклетызм жанравай прыроды.

Пошук мінулага як сучаснай рэальнасці – метадалагічна вельмі складаны і разам з тым вельмі апраўданы напрамак творчага мыслення. Сум па мінуламу, што схавала сваё рэальнае аблічча ў стагоддзях, наогул уласцівы літаратурнай свядомасці. Асабліва адчуваюць гэты сум пісьменнікі “гістарычнага тыпу погляду на свет” [1, с. 112].

На дадзены момант, наколькі нам вядома, ніхто з навукоўцаў дакладна не акрэсліў межы сучаснага перыяду ў развіцці беларускай драматургіі. Які часавы адрэзак лічыць сучаснасцю? “Можна вымяраць яго сённяшнім днём, апошнім дзесяцігоддзем, тымі 20-30-мі гадамі, за якія мяняецца пакаленне. Можна вызначаць сучаснасць інтуітыўна. У гэтым выпадку яна будзе звязвацца ў свядомасці з апошнімі, найбольш значнымі падзеямі, што адбыліся на нашай памяці. А гэта – працэс “перабудовы”, перагляду палітычных і маральных каштоўнасцей, нацыянальнае Адраджэнне, набыццё незалежнасці. Гэта перажывае Беларусь і ўся цывілізацыя на мяжы тысячагоддзяў. Псіхалагічна гэты грамадскі працэс выражаецца праз адчуванні трывогі, крызісу... Досыць часта паняцце пра сучаснасць твора звязваецца з яго актуальнасцю, надзеяннасцю, сацыяльнай вастрынёй, палемічнасцю, здольнасцю выклікаць грамадскі рэзананс.

Тэатральнае відовішча не існуе, як правіла, у адрыве ад гістарычнага, сацыяльнага асяроддзя, нават калі драматург свядома дэкларуе пазіцыю “чыстага характа”, мастацтва дзеля мастацтва, хаця б таму, што п’еса – твор для сцэны, для чытача і гледача.

Публіцыстычнасць, сацыяльная актыўнасць, дыдактыка – не самамэта драматургіі, але пры пэўных умовах яны не прырачаць мастацкасці твораў. Сведчанне таму – шматлікія ўзоры драматургічнай класікі. Напрыклад, дыдактычныя, папулярызатарскія і інтэлектуальныя

магчымасці драматургіі, яе сацыяльныя функцыі раскрыліся дзякуючы драматургу, лаўрэату Нобелеўскай прэміі Бернардэ Шоў.

Б.Шоў – пачынальнік і паслядоўнік “праблемнай п’есы”, пашыральнік публіцыстычных, сацыяльна-крытычных магчымасцяў драматургіі. Ён лічыў, што тэатральнае відовішча – не толькі спосаб забаўкі (адпачынку, разрыўкі), але і свайго роду – трыбуна, дыскусійны клуб, “Гайд-парк”. Пісьменнік вырашаў праблемы вайны і міру, сацыяльнай няроўнасці, дэмакратычных правоў і свабод чалавека. Драматургічнай класікай сталі творы “Святая Іаанна”, “Вазок з яблыкамі”, “Пігмаліён”...

Хрэстаматыйнымі сталі творы нямецкага драматурга Бертальда Брэхта – вынаходцы асноватворных прынцыпаў “эпічнага тэатра”. Яго творы, зараджаныя сацыяльнай крытыкай, антываенным пафасам, такія, як “Матухна Кураж”, “Што той салдат, што гэты”, “Трохграшовая опера”, трывала ўвайшлі ў класічны рэпертуар шэрагу еўрапейскіх тэатраў, добра прыжыліся і на беларускай сцэне. У сцэнічным прачытанні гэтых твораў пераважае арыентацыя на універсальнае, адвечнае.

Адным з першых беларускіх крытыкаў, які тэарэтычна абгрунтаваў прызначэнне драматургіі і тэатра ў вырашэнні грамадскіх, агульнанацыянальных, культурных задач, быў Максім Гарэцкі. У артыкуле “Наш тэатр” (1913 г.) ён звязваў значную ролю тэатра ў нацыянальным жыцці з асаблівасцямі беларускага менталітэту. М.Гарэцкі верыў ва ўсёмагутную, ачышчальную і адраджэнскую ролю тэатра. Ён вылучыў некалькі функцый тэатра, абгрунтаваў значнасць “чыстай” эстэтыкі і характа. Аўтар пісаў, што задача беларускай драматургіі – “паказаць з беларускай сцэны другім народам зямным, што за народ такі ёсць беларусы, што маюць яны не толькі “очень смешные анекдоты і весьма странные суеверія”, а і нешта палепш жарту і забабонаў, нешта гэткае, прад чым прыемна адчыніцца агульналюдская скарбніца векавечных здабыткаў культуры і цывілізацыі...” [6, с.172]. Тэарэтычныя высновы М.Гарэцкага застаюцца актуальнымі на сённяшні дзень.

Мастацкасці твора сама па сабе не шкодзіць публіцыстычнасць, нават акцэнтаваная, надзеленая экспрэсіўнымі якасцямі, - пры ўмове агульнай арыентацыі на праблемнасць, значнасць тэматыкі, маштабнасць драматургічнага таленту.

На раздарожжы апынулася драматургія перад міленіумам: “вызначальным” аказаўся той рэзкі паварот у сацыяльна-палітычным развіцці краіны, які адбыўся ў пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя.

У канцы XX ст. з'явіўся шэраг высокамастацкіх п'ес самага рознага сацыяльна-філасофскага і жанрава-выяўленчага напавення.

І творчасць такіх таленавітых пісьменнікаў, як А.Дудараў, І.Чыгрынаў, В.Адамчык і іншыя, сведчыць аб тым, што жыве Беларусь. Ствараюцца творы, якія накіраваны ўзнавіць лепшыя рысы нашага народа, абудзіць свядомасць, вывучыць гісторыю і зрабіць для сябе пэўныя вынікі. Разгледжаныя праблемы нашага даследавання красамоўна сцвярджаюць, што трэба вучыцца на памылках мінуўшчыны, самаразвівацца і дапамагаць іншым – і тады, пры правільным выбары, залішніх праблем не ўзнікне.

Літаратура

1. Аўдоніна Т.В. Жыць на зямлі...//Філасофія быцця ў драматургіі А.Дударава і класічная трацыцыя: Зборнік матэрыялаў навукова-практычнай канферэнцыі па выніках фестывалю нацыянальнай драматургіі імя В.І. Дуніна-Марцынкевіча. – Бабруйск, 2001. С. 111-117.
2. Беларуская драматургія. Вып.7. – Мн., 2006.
3. Беларускія летапісы і хронікі.- Мн., 1997.
4. Васючэнка П. Аляксей Дудараў // Гісторыя бел. літ. XX стагоддзя.- Том 4. – Кн.2 (1986-2000).-Мн., 2003.-С.649-674.
5. Васючэнка П. Сучасная беларуская драматургія. — Мн., 2000.
6. Гарэцкі М. Творы.-Мн., 1990.
7. Драбень Ф.В. Беларуская драматургія к. XX – пач. XXI ст.: жанра-стылёвыя тэндэнцыі: Аўтарыферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук. –Мн., 2007.
8. Драма; драматургія; Драматычная паэма // Тэатральная Беларусь: Энц.: У 2 т. Т.1.- Мн., 2002. – С.370-374, 376-377.
9. Дудараў А. Крыж: Зборнік п'ес.- Мн., 2002.
10. Казлоўская М.М. Рэцэпцыя “новай драмы” ў беларускай драматургіі першай чвэрці XX стагоддзя: Аўтарыферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук. –Мн., 2008.
- 10.Ковель У.А. Мастацкі свет драматургіі Ф. Аляхновіча: Аўтарыферат нацыянальнай АН РБ інстытута літаратуры і мовы імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мн., 2005.
11. Команова Т. Гістарычныя п'есы Аляксея Дударава і іх сцэнічны лёс// Сучасная беларуская драматургія: Зборнік матэрыялаў навукова-творчай канферэнцыі. – Мн., -2004. С. 109-118.
- 12.Котович Т.В. Структура хронотопа тэатральнага произведения// Ученые записки УО «ВГУ им. П.М. Машерова»: Сборник научных статей. – Том. 7 – Витебск, 2008. С. 180-201
- 13.Лаўшук С.С. Драматургія // Гісторыя бел. літ. XX стагоддзя.- Том 4. – Кн.2 (1986-2000).- Мн., 2003.-С.88-116.

14. Ратабыльская Т. Герменеўтыка і сучасная драматургія// Дыялогі вякоў: Зборнік матэрыялаў навукова-практычнай канферэнцыі па праблемах сучаснай беларускай драматургіі. – Мн., 2000. С. 26-36.
15. Сальнікава К.Г. Драматургія Аляксея Дударава: класічныя традыцыі і наватарства: Аўтарыферат дысртацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук. –Мн., 2005.
16. Сучасная беларуская драматургія. – Мн. 2009.
17. Таразевіч А.Г. Интертекстуальность как текстообразующий фактор в русской и белорусской драматургии конца XX – начала XXI в.: Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Мн., 2010.

Бязлепкіна А. П. (Мінск)

ПАЗАЛІТАРАТУРНЫЯ ФАКТАРЫ ФАРМІРАВАННЯ АЎТАРСКІХ СТРАТЭГІЙ СУЧАСНЫХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Мастацкая ідэнтычнасць пісьменнікаў, якія жывуць у адным часе і аб'ядноўваюцца ў літаратурнае пакаленне, фарміруюцца аднолькавымі эканамічнымі, палітычнымі і грамадскімі ўмовамі, а яны вызначаюцца роднасным светаўспрыманням, адукацыяй аналагічнага стандарту, падобнай мараллю і супастаўляльным мастацкім густам [9, с. 2]. Гэтыя паралелі і аналогіі актуальныя ўнутры аднаго пакалення, але розныя пакаленні зазнаюць розны па сіле ўздзеяння ўплыў грамадска-палітычных фактараў (войны, рэвалюцыі, змены сацыяльнага ладу, катастрофы, тэарыстычныя акты).

Калі мы гаворым пра сучасны літаратурны працэс, то мусім адзначыць наяўнасць некалькіх найбольш актыўных пакаленняў пісьменнікаў: 45-50-гадовыя аўтары з пакалення “Тутэйшых”, 30-35-гадовыя аўтары з пакалення “Бум-Бам-Літу” і 20-гадовая безназоўная моладзь, натуральна, у наяўнасці і старэйшыя пакаленні, на чыю творчасць таксама значна ўплывалі пазалітаратурныя фактары.

Не варта перабольшваць уплыў пазалітаратурных фактараў на творчасць пісьменнікаў, мастацкая эвалюцыя аўтара вызначаецца ў першую чаргу логікай ўнутранага развіцця творчасці. Палітычныя падзеі, якія адбыліся ў пачатку 1990-х гг., і тыя змены ў сацыяльным ладзе і сацыяльнай іерархіі, якія яны выклікалі, паўплывалі на літаратурны працэс вызначальным чынам, і наступствы тых змен мы назіраем і зараз. Змяніўся статус пісьменніка – змянілася літаратура.

Героі мастацкіх твораў мусілі калі не адпавядаць рэчаіснасці (не ўсе творы мяжы тысячагоддзяў былі рэалістычнымі), то пэўным чынам карэляваць з аўтарскім адчуваннем ад рэчаіснасці. Так, І. Жук пісаў: